

шкільного насильства. Тому вважаємо, що подальше дослідження кримінологічної характеристики учасників булінгу з акцентом на віковий, гендерний аспекти,

з урахуванням видів насильства допоможе виявляти та попереджати акти насильства, щоб ні один випадок третирування серед дітей не залишився поза увагою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Левченко К. Національна дитяча «гаряча лінія» як технологія захисту прав дітей / К. Левченко // Дитинство без насилля: суспільство, школа і сім'я на захисті прав дітей : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції / за заг. ред. проф. О.Кікінежді. – Тернопіль, 2014. – С. 201–215.
2. Ольвеус Д. Буллинг в школе: что мы знаем и что мы можем сделать? / Д. Ольвеус. – М., 1993 – 135 с.
3. Коновалов А. Подходы к работе с травлей в школе и школьные службы примирения / А. Коновалов // Теории буллинга и «школьная восстановительная конференция» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.8-926-145-87-01.ru>.
4. Петросянц В. Проблема буллинга в современной образовательной среде / В. Петросянц // Вестник ТГПУ. – 2011. – Вып. 6 (108). – С. 151–154. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cyberleninka.ru/article/n/problema-bullinga-v-sovremennoy-obrazovatelnoy-srede>.
5. Превенція агресивності та насилля в освітньому середовищі : [метод. рекомен. для викладачів та студ. вищ. пед. навч. закл.] / [О. Дроздов, Л. Живолуп, О. Ніжинська, Я. Сухенко]; за ред. Я. Сухенко. – Полтава : ПОІППО, 2011. – 80 с.
6. Roland E. Strategi mot mobbing, Stavanger: Universitetsforlaget. 1983. King O., Keise C., Kelly E., Lane D. A. Culture and Child Services, in A. Miller and D.A. Lane (eds) Silent Conspiracies, Stoke-on-Trent: Trentham Books.
7. Сидорук І. Булінг як актуальна соціально-педагогічна проблема / І. Сидорук // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – 2015. – № 1 (302): Серія «Педагогічні науки». – С. 169–173.
8. Глазман О. Психологические особенности участников буллинга / О. Глазман // Известия РГПУ им. А. Герцена. – 2009. – № 105. – С. 159–165. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://cyberleninka.ru/article/n/psihologicheskie-osobennosti-uchastnikov-bullinga>.
9. Степанова А. Психологические особенности участников буллинга / А. Степанова // IV Международная студенческая электронная научная конференция «Студенческий научный форум». – 2012 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.rae.ru/forum2012/236/552>.
10. Стремечька В. Булінг у підліткових шкільних колективах / В. Стремечька, Г. Алексєєнко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2014. – Вип. 31. – С. 177–179.
11. Абсаямова К. Особливості соціального статусу, соціальних ролей та альтруїзму у підлітків, що використовують булінг у відносинах / К. Абсаямова, О. Луценко // Соціальна психологія. – 2013. – № 55. – С. 65–76.

УДК 343.2

ТЕМПОРАЛЬНІ КАТЕГОРІЇ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

TEMPORAL CATEGORY IN CRIMINAL LAW UKRAINE

Назаренко А.О.,

*здобувач Науково-дослідного інституту
вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташица*

У статті розглядаються темпоральні категорії у кримінальному праві, аналізуються їх сутність та значення. При цьому найбільша увага акцентується на категорії строку. Зроблені власні висновки стосовно понять, що відносяться до темпоральних.

Ключові слова: темпоральність, строки, час, давність, момент, межа, вік, тривалість, тривалий, тимчасовий, постійний, своєчасність, несвоєчасність, заздалегідь, довічне.

В статье рассматриваются темпоральные категории в уголовном праве, анализируются их сущность и значение. При этом наибольшее внимание акцентируется на категории срока. Сделаны собственные выводы относительно понятий, относящихся к темпоральным.

Ключевые слова: темпоральность, сроки, время, давность, момент, предел, возраст, продолжительность, продолжительный, временный, постоянный, своевременный, несвоевременный, заранее, пожизненное.

The article deals with temporal categories in criminal law, and analyzes their nature and value. In this case most attention focuses on the category «term». The conclusions regarding the temporality-connected terms were drawn.

Key words: temporality, term, time, prescription, moment, limit, age, duration, long-term, temporary, permanent, timeliness, non-timeliness, beforehand, life-term.

Постановка проблеми. Актуальність теми дослідження визначається тим, що у кримінально-правовій доктрині до сьогоднішнього часу не здійснювалося комплексного аналізу темпоральних категорій, оскільки більшість існуючих досліджень торкається

окремих темпоральних питань (чинність закону про кримінальну відповідальність у часі, давність тощо).

Стан дослідження. Аналіз теоретичних джерел свідчить про відсутність спеціальних публікацій з означеної проблеми, хоча різні її аспекти висвітлю-

валися в роботах В.К. Матвійчука, С.А. Денисова, В.М. Білоконева, М.М. Головача, С.В. Малікова, О.Ф. Ковітіді, П.М. Рабіновича, Ю.А. Пономаренка.

Мета статті є загальнотеоретичне дослідження темпоральних¹ категорій в кримінальному праві України.

Виклад основного матеріалу. Аналіз змісту правових норм Кримінального кодексу України (далі – ККУ) дає підстави стверджувати, що застосування темпоральних категорій є доволі поширеним явищем. Вони пронизують майже всі інститути кримінального права. До них можна віднести такі поняття, як «строки», «час», «давність», «момент», «межа», «вік», «тривалість», «тривалий», «тимчасовий», «постійний», «своєчасність», «несвоєчасність», «заздалегідь», «довічне» тощо. За ступенем абстрактності темпоральні категорії традиційно поділяють на дві групи: формально-визначені й оціночні. Перші є чітким, однозначним визначенням часових меж існування тих або інших правових явищ (як приклад, давність притягнення до кримінальної відповідальності – ст. 49 ККУ). Другі ж, навпаки, є найбільш абстрактними поняттями, зміст яких недостатньо чи взагалі не визначено (наприклад, «своєчасність», «заздалегідь»). О.В. Кобзева кримінально-правові оціночні поняття визначає як «неконкретизовані у законі чи іншому нормативно-правовому акті поняття, що призначені відображати не предмет в його цілісності, а властивості та зв'язки цього предмета, зміст яких встановлюється особою, що застосовує кримінально-правову норму з урахуванням конкретних обставин справи» [1, с. 13].

Серед значної кількості темпоральних категорій особливу увагу привертають строки. Вони найчастіше включені в зміст кримінально-правових норм.

У тлумачному словнику сучасної української мови зазначено, що строк – «це встановлений, визначений для кого-, чого-небудь відрізок часу, відрізок часу взагалі» [2, с. 1404].

Категорія «строків» в історії юриспруденції існує давно. Велику увагу їй насамперед приділялося в процесуальних галузях права, призначенням яких є чіткий, своєчасний і швидкий розгляд справи (цивільної, кримінальної, адміністративної тощо). В межах зазначених галузей права поняття строків визначається по-різному. Зокрема, в цивільному процесуальному праві під «цивільними процесуальними строками» розуміють проміжок часу [3, с. 66; 4, с. 275; 5, с. 93] або період у часі [6, с. 78; 7, с. 79; 8, с. 185], протягом якого мають бути вчинені певні процесуальні дії учасниками цивільних процесуальних правовідносин. Деяко по-іншому визначається зміст поняття строку в кримінальному процесуальному праві. Так, Л.М. Васильєв пише, що процесуальні строки – це врегульовані кримінальним процесуальним правом строки, необхідні для реалізації кримінально-процесуальних норм у правовідносинах, які виникають під час кримінально-процесуаль-

них дій учасників процесу, здійснюються у суворо визначеній послідовності з метою досягнення завдань кримінального судочинства і характеризуються певною тривалістю існування [9, с. 6]. Відповідно до Кримінального процесуального кодексу України процесуальні строки – це встановлені законом або відповідно до нього прокурором, слідчим суддею або судом проміжки часу, у межах яких учасники кримінального провадження зобов'язані (мають право) приймати процесуальні рішення чи вчиняти процесуальні дії. Що стосується адміністративного судочинства, то, на думку І.В. Діордіца [10, с. 27], процесуальний строк – проміжок часу, встановлений чинним процесуальним законодавством або суддею (судом), протягом якого повинна або може бути здійснена та чи інша процесуальна дія або закінчена певна частина провадження у справі. Відповідно до Кодексу адміністративного судочинства України процесуальні строки – це встановлені законом або судом строки, у межах яких вчиняються процесуальні дії.

Проведений аналіз розуміння «строку» в різних галузях права свідчить про те, що, не дивлячись на певні відмінності, законодавець та більшість науковців розуміють під строком врегульований або встановлений законодавцем час або проміжок часу.

Щодо кримінального права, то строки знайшли своє відображення в рамках цілого ряду інститутів ККУ, зокрема звільнення від кримінальної відповідальності; покарання; звільнення від покарання та його відбування; судимість.

Не дивлячись на відсутність в ККУ поняття строку, законодавець значну увагу приділяє процедурі його обчислення. Кримінально-правові строки обчислюються в роках, місяцях та годинах (ст. 73 ККУ), а також днями (ст. 90 ККУ). Обчислення строків необхідно відрізнити від їх перебігу (плину). Якщо перше означає підрахунок часу і позначається конкретним числом, то під перебігом (плином) строку слід розуміти послідовну плинність секунд, хвилин, годин тощо, тобто йдеться про час у філософському значенні, а саме про його об'єктивну ознаку, властиву лише часу.

Дослідження строків у кримінальному праві неможливо без звернення до змісту поняття «час», більш загального, ніж поняття «строки».

Тлумачний словник сучасної української мови так визначає час: «1. філос. Одна з основних об'єктивних форм існування матерії, яка виявляється в тривалості буття. 2. Тривалість існування явищ і предметів, яка вимірюється століттями, роками, місяцями, годинами, хвилинами та ін. // Послідовна зміна годин, днів, місяців, років та ін. // Міра тривалості всього того, що відбувається, здійснюється. // Прийнятий країнами світу підрахунок тривалості за часовими поясами. 3. Проміжок, відрізок у послідовній зміні годин, днів, років та ін., протягом яких що-небудь здійснилося, здійснюється чи здійснюватиметься. // Певна пора дня, року та ін. 4. Історичний період у розви-

¹ Темпоральність вживається як синонім терміна «час».

тку природи і людства; визначена епоха або окремих етап у житті певного народу, держави, суспільства. 5. Сприятливий, потрібний момент. 6. Проміжок у послідовній зміні годин, днів, не зайнятий основною роботою, справами, вивільнений для відпочинку, дозвілля тощо» [2, с. 1594].

Категорія «час» має важливе значення тоді, коли час вчинення злочину виступає як обов'язкова ознака об'єктивної сторони. Кримінальний закон в ч. 3 ст. 4 часом вчинення злочину визначає час вчинення особою передбаченої законом про кримінальну відповідальність дії або бездіяльності.

Так, відповідно до ст. 158² ККУ «незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму поза встановленим законом строком зберігання у державних архівних установах та в Центральній виборчій комісії України після проведення виборів або референдуму, а так само пошкодження виборчої документації або документів референдуму – карається...».

Виходячи із цієї статті, часом вчинення злочину знищення виборчої документації або документації референдуму можна вважати часовий період після проведення виборів або референдуму поза встановленим строком їх зберігання.

Стаття 236 ККУ прямо зазначає: «Порушення порядку проведення екологічної експертизи, правил екологічної безпеки під час проектування, розміщення, будівництва, реконструкції, введення в експлуатацію, експлуатації та ліквідації підприємств, споруд, пересувних засобів та інших об'єктів, якщо це спричинило загибель людей, екологічне забруднення значних територій або інші тяжкі наслідки – карається...».

Із зазначеної норми випливає, що часом вчинення злочину порушення правил екологічної безпеки є часовий період проектування, розміщення, будівництва, реконструкції, введення в експлуатацію, експлуатації та ліквідації підприємств, споруд, пересувних засобів та інших об'єктів.

У наукових джерелах, як правило, не розкривається зміст цієї ознаки об'єктивної сторони складу злочину. Так, А.В. Наумов, М.В. Володько, А.Ю. Строган час вчинення злочину як ознаку об'єктивної сторони визначають як певний часовий період, протягом якого може бути вчинено злочин [11, с. 177; 12, с. 98; 13, с. 210]. І.П. Козаченко, О.М. Костенко, В.К. Матвійчук, П.Л. Фріс, М.І. Панов під часом розуміють певний проміжок часу, часовий період, протягом якого вчиняється суспільно небезпечне діяння та настають суспільно небезпечні наслідки [14, с. 65; 15, с. 92; 16, с. 127].

Окремим різновидом строків слід виділити «давність». В українській мові поняття «давність» визначається так: «1) велика часова віддаленість виникнення, здійснення чого-небудь; давноминулі часи; 2) довгочасне існування; застарілість; час, протягом якого зберігається що-небудь; 3) термін, протягом якого або після якого втрачається або набувається право на що-небудь» [2, с. 271]. Отже, давність пов'язана з тим, що вже відбулося, закінчилося в минулому. Строки давності в кримінальному праві –

встановлені ККУ строки, закінчення яких є підставою для звільнення особи, котра вчинила злочин, від кримінальної відповідальності або відбування покарання [17, с. 672]. З цього визначення випливає, що строки давності поділяються на два види: 1) строки давності, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності; 2) строки давності, які є підставою для звільнення від відбування покарання. Давність як особливий вид строків нами досліджені окремо [18, с. 47–49].

У деяких випадках кримінальний закон початок і кінець строків описує не зовсім визначеними «моментами». Глумачний словник сучасної української мови поняття «момент» визначає так: «1) те саме, що мить. // Короткий відтинок часу, коли виконується, відбувається якась дія; короткий час перебування в певному стані; 2) певний проміжок часу, етап у житті, у розвитку чого-небудь; 3) окремих бік якогось явища; суспільні умови або які-небудь обставини» [2, с. 687].

Взагалі будь-яке динамічне поняття має власний момент виникнення та момент припинення. Г.В. Михайленко зазначає: «Момент як окрема одиниця в системі часових процесуальних параметрів вважається найбільш складною і невизначеною» [19, с. 49].

Слово момент походить від лат. “momentum” – рухома сила, поштовх, мить, поняття теорії ймовірності. Щодо розуміння категорії моменту в кримінальному праві, то вона або пов'язана з конкретним строком, (наприклад, ч. 3 ст. 55 ККУ: «Строк додаткового покарання обчислюється з моменту»), або ж вказує на конкретні обставини (ч. 2 ст. 64 ККУ: «На момент постановлення вироку»).

Наступна темпоральна категорія «межа» за глумачним словником сучасної української мови означає «відтинок часу, обмежений якими-небудь строками» [2, с. 656]. Саме закон визначає, що можна робити, а що ні, тобто встановлює межі дозволеного та недозволеного. ККУ налічує понад 30 норм, які містять цю категорію («у межах, установлених у санкції статті Особливої частини», «від найнижчої межі», «у межах максимального строку» тощо). Так, якщо розглянути в якості прикладу ст. 36 ККУ, то можна зазначити, що часові межі необхідної оборони пов'язані із початком і закінченням права на необхідну оборону і залежать, відповідно, від початку і закінчення суспільно небезпечного посягання або реальної загрози його здійснення.

«Вік» також походить від часу і є однією з основ його відображення. Вік – «тривалість життя людини, тварини, рослини; період, ступінь у рості, розвитку людини, літа; відрізок життя людини від зрілого періоду до смерті» [2, с. 187].

У кримінальному праві вік розглядають як ознаку суб'єкта злочину, а також одну з необхідних умов притягнення особи до кримінальної відповідальності. Чинний ККУ не містить норми, що визначає поняття «вік суб'єкта злочину», а лише вказує на вік, з досягненням якого у разі вчинення злочину особа підлягає кримінальній відповідальності.

У кримінальному праві в цілому визначено, що досягнення віку настає з 00 годин дня наступного за

днем народження особи. У п. 6 Постанови Пленуму Верховного суду України Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх» від 16 квітня 2004 р. № 5 передбачено, що вік неповнолітнього підсудного встановлюється за документами, в яких вказана дата його народження, – за паспортом чи свідоцтвом про народження. У разі їх відсутності відповідні дані можна отримати із книги реєстрації актів громадського стану, довідок органів внутрішніх справ за місцем реєстрації громадян, журналів обліку новонароджених тощо. Якщо ж день народження особи невідомий, то за наслідками судово-медичної експертизи визначається рік її народження, а днем народження вважається 31 грудня визначеного експертами року народження. Таким чином, у такої людини вік настає з 00 годин 1 січня наступного року.

«Тривалість» як темпоральна категорія також використовується в кримінальному законодавстві. Частина 4 ст. 75 ККУ: «іспитовий строк встановлюється судом тривалістю від одного року до трьох років», або ж ч. 1 ст. 100 ККУ: «тривалість виконання громадських робіт неповнолітнім у віці від 16 до 18 років не може перевищувати двох годин на день» тощо. Відповідно до тлумачного словника сучасної української мови «тривалість» означає «час, період, строк, протягом якого щось діє, відбувається, існує» [2, с. 1481]. Ця категорія не завжди може бути чітко окреслена строками (ч. 3 ст. 75 ККУ: «тривалість іспитового строку та обов'язки, які покладуються на особу, звільнену від відбування покарання з випробуванням, визначаються судом»).

Кримінальний закон містить вказівки на деякі злочини, суспільна небезпека яких залежить від їх тривалості, тобто чим довше вчиняється злочин, тим більш суспільно небезпечним він є. Наприклад, зміст ст. 407 ККУ «Самовільне залишення військової частини або місця служби», де законодавець при визначенні строку тривалості самовільного залишення військової частини або місця служби застосовує різні одиниці часу, які застосовуються як в науці (доба), так і в повсякденному житті (місяць, рік).

Отже, під «тривалістю» необхідно розуміти час-ову протяжність від початку якоїсь дії до її завершення, досягнення конкретного результату.

Знаходить свій прояв у кримінальному законодавстві й категорія «тривалий». Частина 1 ст. 122 ККУ, ч. 2 ст. 134 ККУ: «Тривалий розлад здоров'я», ч. 1 ст. 254 ККУ: «Тривале зниження або втрата родючості», ч. 2 ст. 146 ККУ: «Незаконне позбавлення волі або викрадення людини, здійснюване протягом тривалого часу». «Тривалий» – «який довго тривав або триває, продовжується, довгочасний» [2, с. 1473]. Це поняття не слід плутати з «тривалістю», розглянутою вище. Основна їх відмінність полягає в протяжності часу: «тривалість» може бути як короткочасною, так і довгочасною, а «тривалий» – це тільки довгочасний.

Наступна категорія «тимчасовий» відображається, наприклад, в ч. 2 ст. 19 ККУ («тимчасового розладу психічної діяльності»); ч. 1 ст. 3321 ККУ («по-

рушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України»). «Тимчасовий» – «який триває, існує або діє протягом деякого часу» [2, с. 1450]. По суті це теж саме, що й «недовговічний», тобто такий, який не може існувати, діяти протягом тривалого часу.

Категорія «постійний» (ч. 1 ст. 7 ККУ: «що постійно проживають в Україні», п. 2 ч. 1 ст. 76 ККУ: «постійне проживання») відповідно до тлумачного словника сучасної української мови «який триває увесь час, не припиняючись і не перериваючись; безперервний, безупинний; завжди наявний, який повсякчас супроводжує кого-, що-небудь; обов'язковий, неодмінний; призначений для тривалого користування, розрахований на довгий час, термін; не тимчасовий» [2, с. 1084]. Це поняття не слід вважати протилежним поняттю «тимчасовий». В якості прикладу розглянемо ст. 425 ККУ, а точніше примітку, в якій зазначається, що «під військовими службовими особами розуміються військові начальники, а також інші військовослужбовці, які обіймають постійно чи тимчасово посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальними дорученнями повноважного командування». Як постійна посада, так і тимчасова обумовлена певними строками. По-перше, така особа займає відповідну посаду з якогось визначеного часу (наприклад, з моменту укладення контракту). По-друге, така особа займає відповідну посаду до якогось часу, який може бути і не визначений, але неминуче наступить в майбутньому (припинення контракту, смерть особи чи інші обставини). Тож військовослужбовець може займати посаду і постійно, але все одно існують межі: «від» і «до», «початок» та «кінець». Отже, «постійний» не значить безстроковий і, відповідно до цього, не є протилежним до категорії «тимчасовий», яка також, як розглянуто вище, обмежена певними строками.

Наступна категорія «своєчасно» зустрічається в таких, наприклад, нормах: ч. 2 ст. 31 ККУ («своєчасно повідомили відповідні органи державної влади про злочин»); ч. 1 ст. 374 ККУ («недопущення чи ненадання своєчасно захисника»). За тлумачником словником сучасної української мови, «своєчасний» – «який відбувається, здійснюється тоді, коли потрібно, у свій час; який відповідає потребам, вимогам даного моменту; доречний, актуальний» [2, с. 1300]. Поняття «своєчасність» є одним із засобів впливу на швидкість здійснення правових процесів і є мінімальним проміжком часу від виникнення самої потреби. Аналіз чинного кримінального законодавства дозволяє виділити два різновиди застосування категорії «своєчасність». Перший різновид – коли у тексті норми безпосередньо використовуються поняття «своєчасність» (ч. 2 ст. 31 ККУ). Другий – коли у тексті норми вживаються інші темпоральні категорії, покликані забезпечити саме своєчасність: «в момент» (ч. 3 ст. 55 ККУ), «на момент» (ч. 2 ст. 64 ККУ) «негайно» (ч. 2 ст. 74 ККУ). «Своєчасність» встановлюється або шляхом зазначення строку, або

ж шляхом абстрактно визначеної вимоги «своєчасно» вчинити ті чи інші дії.

«Несвоєчасність» (ч. 1 ст. 209¹ ККУ: «умисне неподання, несвоєчасне подання або подання недостовірної інформації»; ст. 380 ККУ: «неприйняття рішення, несвоєчасне прийняття або прийняття недостатньо обґрунтованих рішень») – це таке темпоральне поняття, «яке відбувається, здійснюється не тоді, коли потрібно, не в належний час» [2, с. 779]. За своєю сутністю воно є протилежністю «своєчасності». Тобто та чи інша вимога, дія, хоча і вчинюється, але не в передбачений строк.

«Заздалегідь» (ч. 5 ст. 27 ККУ: «особа, яка заздалегідь обіцяла переховати злочинця»; ч. 1 ст. 256 ККУ: «заздалегідь не обіцяне сприяння учасникам злочинних організацій») – «за якийсь час до чогонебудь, наперед» [2, с. 393]. Це поняття має важливе значення для відповідного складу злочину. Воно свідчить про існування певного проміжку часу до вчинення злочину, протягом якого винний може розробити план злочину, обміркувати його деталі, підготувати знаряддя та інше. Саме час виникнення умислу вчинити злочин «заздалегідь» необхідно враховувати при призначенні покарання, адже це є підвищеною суспільною небезпечністю.

Темпоральна категорія «довічний» за тлумачним словником сучасної української мови – «яка не має початку і кінця; яка існує постійно, не зникає; не обмежена яким-небудь строком, безстрокова; яка про-

довжується, триває до кінця життя; яка живе, існує, триває з давніх часів або дуже довго» [2, с. 310].

Так, за чинним ККУ України найсуворішим видом покарання є довічне позбавлення волі, що полягає у безстроковій ізоляції засудженого від суспільства у спеціально призначених для цього установах. Поняття довічного позбавлення волі в кримінальному законі не визначено. Однак з його назви очевидно, що це безстроковий вид позбавлення волі, який застосовується до тих пір, доки особа продовжує жити, тобто до настання смерті. На сьогодні існує 14 статей, у санкціях яких передбачено цей вид покарання. Відповідно до ст. 64 ККУ таке покарання встановлюється за вчинення особливо тяжких злочинів і застосовується лише у спеціально передбачених випадках, якщо суд не вважає за можливе призначити позбавлення волі на певний строк. Довічне позбавлення волі відрізняється від позбавлення волі на певний строк тільки відсутністю відповідного строку.

Висновки. Темпоральні категорії в кримінальному праві є досить різноманітними. Всі вони тією чи іншою мірою пов'язані зі строком, забезпечують можливість правильного визначення часового проміжку, мають свою специфіку, тому не можуть бути підмінені загальною філософською категорією часу. Широке застосування в кримінальному законодавстві таких категорій спонукає до більш глибокого вивчення кожної з них.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кобзева Е.В. Оценочные признаки в уголовном праве : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Е.В. Кобзева ; Саратовская государственная академия права. – Саратов, 2002. – 318 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і головн. ред. В.Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
3. Гражданский процесс : [учеб. пособие] / сост. А.Н. Киселев. – М. : Юрайт, 2002. – 228 с.
4. Цивільний процес України: академічний курс / за ред. С.Я. Фурси. – К. : КНТ, 2009. – 848 с.
5. Штефан М.І. Цивільне процесуальне право України : [підручник] / М.І. Штефан, О.Г. Дріжчана. – К. : Либідь, 1994. – 320 с.
6. Вандышев В.В. Гражданский процесс / В.В. Вандышев, Д.В. Дернова. – СПб. : Питер, 2001. – 416 с.
7. Штефан О.О. Цивільне процесуальне право : [навч. посібник] / О.О. Штефан. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 360 с.
8. Цивільний процес України : [підручник] / за ред. Ю.С. Червоного. – К. : Істина, 2007. – 392 с.
9. Васильев Л.М. Процессуальные сроки в советском уголовном судопроизводстве : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминология; оперативно-розыскная деятельность» / Л.М. Васильев ; Всесоюзный институт по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности. – Грозный, 1972. – 19 с.
10. Діордіца І.В. Строки звернення до адміністративного суду: огляд практики застосування процесуальних норм на прикладі першої та апеляційної інстанції / І.В. Діордіца // Адвокат. – 2012. – № 5 (140). – С. 27–31.
11. Наумов А.В. Российское уголовное право: Общая часть. Курс лекций : в 3-х т. / А.В. Наумов. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : Волтерс Клувер, 2007–. Т. 1. – 2007. – 736 с.
12. Кримінальне право України. Загальна частина : [підручник] [Ю.В. Александров, В.І. Антипов, М.В. Володько та ін.] ; за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. – 3-тє вид., переробл. та допов. – К. : Юридична думка, 2004. – 352 с.
13. Строган А.Ю. Склад злочину як підстава кримінальної відповідальності : [навч. посібник] / А.Ю. Строган. – К. : Атіка, 2007. – 424 с.
14. Кримінальне право України. Загальна частина : [навчальний посібник] / [П.І. Козаченко, О.М. Костенко, В.К. Матвійчук та ін.]. – К. : КНТ, 2006. – 432 с.
15. Фріс П.Л. Кримінальне право України. Загальна частина : [підручник для студентів вищих навчальних закладів] / П.Л. Фріс. – К. : Атіка, 2004. – 488 с.
16. Об'єктивна сторона злочину. Кримінальне право України: Загальна частина : [підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти] / [М.І. Панов, М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.] ; за ред. професорів М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – К. ; Х. : Юрінком Інтер ; Право, 2002. – 416 с.
17. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К. : «Укр. енцикл.», 1998–2004. – Т. 5 : П–С. – 2003. – 736 с.
18. Правові системи суспільства: сучасні проблеми та перспективи розвитку : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 20–21 листопада 2015 р.). – Львів, 2015. – 144 с.
19. Михайленко Г.В. Момент як окрема одиниця в часових параметрах кримінального процесу / Г.В. Михайленко // Вісник прокуратури. – 2000. – № 4. – С. 46–49.